

*Ilpo Helén, Mikko Jauho, Turo-Kimmo Lehtonen, Mianna Meskus &
Katja Yesilova*

POHJOISMAISEN HYVINVOINNIN EETOS
THE ETHOS OF NORDIC WELFARE

Tutkimussuunnitelma
toukokuu 2001

Tiivistelmä

Hankkeessa tutkitaan hyvinvointiyhteiskunnan hallintakäytäntöjen, ajattelutapojen ja rationaliteettien syntyä jakehitystä pohjoismaissa hallinnallistumisen (*gouvernementalite*) historian näkökulmasta. Hanke koostuu seuraavista osatutkimuksista. *Ilpo Helén* tarkastelee psykoterapeuttisen itsesuhteen juurtumista pohjoismaisen hyvinvoinnin eetokseen tutkimalla seksuaali- ja mielenterveyspolitiikkaa 1940-luvulta nykypäiviin, *Turo-Kimmo Lehtonen* tutki taloussubjektin muotoutumissa pohjoismaissa 1900-luvun jälkipuoliskolla tarkastelemalla yksityisvakuutuksen historiaa, *Mikko Jauhon* tutkimus käsittelee terveyspolitiikan, kansanterveystyön ja modernin terveydenhoidon eetoksen historiaa Suomessa 1900-luvulla, *Mianna Meskus* tutkii suomalaista reproduktiopolitiikkaa sterilisoinnin, aborttien ja sikiödignostiikan kautta ja *Katja Yesilova* suomalaista perhekasvatusta 1960-luvulta nykypäiviin. Osatutkimuksissa analysoidaan hyvinvointivaltiota ja hyvinvointiyhteiskunnan hallintatapoja sitä kautta, miten konkreettiset asiat kuten seksuaalisuus, lisääntyminen, perhe- ja avioelämä, kuluttaminen ja terveys eri ulottuvuuksineen ovat tulleet hallinnan kohteiksi ja hyvinvoinnin kysymyksiksi. Lähtökohta on hyvinvoinnin subjekti, subjektivoituminen. Kyse on ensinnäkin *sosiaalista kansalaisuutta* koskevista asetelmista. Tämä viittaa hyvinvointioikeuksia koskeviin kamppailuihin sekä yhteiskunta-elämää ja -suhteita sääteleviin hallintojärjestelyihin. Näistä syntyy hyvinvoinnin politiikka, johon liittyvät erilaiset sosiaalisen kansalaisen "kasvattamisen" käytännöt ja yhteydet.

Hyvinvoinnin subjektiin viittaa myös elämäikäytännön *yksilöllistymiseen*. Tällöin kyse on käytännöistä, joissa muotoutuvat yksilöiden mahdollisuudet, vapaudet ja välttämättömyydet hallita omaa elämää. Tutkimushankeen peruskysymys on, kuinka "pohjoismaisessa mallissa" yhteiskunnallisten järjestysten muotoutuminen on historiallisesti kietoutunut elämäikäytäntöjen yksilöllistymiseen. Miten hyvinvoinnin politiikka ja yhteiskunnallinen säätelevä toiminta ovat toimineet yksilöllisyyden varaan järjestetyn elämäikäytännön ja -arvojen kättilöinä?

Osatutkimukset keskittyvät Suomen ja Ruotsin kehitykseen. Mainittujen konkreettisten elämänhallinnan ulottuvuuksien tarkastelun kautta hahmotetaan yhtäältä, millainen on omaperäinen hyvinvointiyhteiskunnassa elämisen malli eli *pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos*. Toisaalta tuodaan esiin, millä tavoin Suomi ja Ruotsi eroavat tuon eetoksen toteutumisen suhteen.

Tutkimushanke analysoi "pohjoismaisen mallin" perusteita: Minkälaisia käsityksiä "hyvästä elämästä" sekä sen poliittisesta ja eettisestä toteuttamisesta se sisältää? Miten ne ovat muotoutuneet, tulleet mahdollisiksi ja vaikuttaviksi historiallisesti erilaisten projektien, kiistojen ja käytäntöjen kautta? Millainen on hyvinvoinnin eetoksen poliittinen ja eettinen rationaalisuus, *käytännöllinen järki*, ja miten se perustelee itsensä?

PROJEKTIN TAUSTA

Tutkimushankkeen lähtökohta on seuraava ajatus: “Pohjoismainen malli”, jonka ainutlaatuisuutta verrattuna muihin maihin on korostettu viime vuosien hyvinvointivaltion kriisiä koskevassa keskustelussa ja tutkimuksessa (esim. Uusitalo 1993; Kautto et al. 2001; vrt. Stråth 1993; Hänninen 2001, 19, 21), ei tarkoita vain valtiointerventioita tai julkisia hyvinvointijärjestelmiä. Kyse on pikemminkin viimeisen 150 vuoden aikana syntyneistä elämän hallinnan järjestelyistä, jotka koskevat konkreettisesti ihmisten olemista ja onnellisuutta. Ne liittyvät muun muassa kotitalouden pitoon ja kulutukseen, seksuaalisuuteen, perhe-elämään, lisääntymiseen, kasvatukseen sekä terveydenhoidon eri ulottuvuuksiin. Näissä yhteyksissä on muotoutunut tietty hyvinvointiyhteiskunnassa elämisen rationaalis-käytännöllinen mielenlaatu (ks. Weber, 1989, 53-54). Tämä on pohjoismaisen hyvinvoinnin *eetos*, jolla on sekä poliittinen että eettinen ulottuvuus.

Tutkimuksen kohteena olevilla elämänalueilla määrittyy ensinnäkin hyvinvoinnin poliittinen puoli eli kysymys julkisen vallan suhteesta yleiseen ja yhteiseen hyvinvointiin. Niiden kautta voidaan myös konkreettisesti tutkia hyvinvoinnin etiikkaa. Pohjoismainen keskustelu hyvinvointiin liittyvistä arvoista ja hyveistä on korostanut tasa-arvoa, universaalisuutta eli ajatusta, että kaikki kansalaiset ovat yhtä lailla oikeutettuja hyvinvointiin, sekä vastuullisuutta, joka paitsi velvoittaa julkista valtaa myös on sosiaalisesti jaettava. Tärkeä on myös ollut kysymys yksilöllisestä vapaudesta, jossa henkilökohtainen onnellisuus ja hyvinvointi ovat saaneet erityisen painoarvon. (Hernes 1988; Uusitalo 1993, 74-75; Rothstein 1994, 206-218; Trägårdh 1995; 1997; Stråth & Sørensen 1997; Kosonen 1998, 104-110; Hänninen 2001).

Hankkeen osatutkimukset tarkastelevat, mitä pohjoismaisen hyvinvoinnin perusarvot eli tasa-arvo, sosiaalinen vastuullisuus ja yksilöiden hyvinvointi ovat konkreettisesti merkinneet eri aikoina, millaisia kiistoja ja kamppailuja niiden merkeissä on käyty sekä millaisiksi konkreettisiksi elämänhallinnan projekteiksi niiden tavoittelu on järjestynyt.

- A) Hyvinvoinnin eetos ja terapeuttinen itsesuhde: pohjoismaisen seksuaali- ja mielenterveyspolitiikan genealogia (VTT, dos. Ilpo Helén)
- B) Tuberkuloosin torjunta ja terveydenhoidon yhteiskunnallistuminen Suomessa 1880-1945 (VTM Mikko Jauho)
- C) Kulutusyhteiskunta ja hyvinvoinnin eetos. Tutkimus yksityisvakuutuksesta ja taloussubjektiudesta (VTT Turo-Kimmo Lehtonen)
- D) Väestövaarasta yksilöriskiin: eugeniikka, genetiikka ja lisääntymisen politiikka Suomessa 1950-luvulta nykypäivään (VTM Mianna Meskus)

E) Ydinperhe – äidin perhe? Sukupuoli, ydinperheihanne ja perhekasvatus Suomessa 1960-luvulta nykypäivään (VTM Katja Yesilova)

Hyvinvoinnin subjekti

"Pohjoismaisen mallin" omalaatuisuus on tavattu liittää hyvinvointivaltion ja -järjestelmien erityispiirteisiin: sosiaaliturvan ja -palvelujen tarjoamiseen kaikille kansalaisille, sosiaalietuuksien ansiosidonnaisuuteen, julkisen vallan suureen panokseen sosiaalipalvelujen toimeenpanijana sekä naisystävällisyyteen (esim. Esping-Andersen 1990; Leira 1992; Eräsaari ym. 1995; Stephens 1998; Kosonen 1998, 104-111). Pohjoismaisen hyvinvointidemokratian erityisyys on myös yhdistetty poliittiseen kulttuuriin, joissa valtiovalta ja kansalaisyhteiskunta kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa (Hernes 1988; Trägårdh 1997, 257-262; Kettunen 2000).

Valtiokeskeisyys ei kuitenkaan määritä *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hankkeen näkökulmaa. Sen sijaan lähtökohta on eetos eli elämäntähtäviä ohjaava johdonmukainen taipumus tai mielenlaatu (ks. Weber 1989, 53-54), joka yhdistää eri elämän hallinnan alueita, määrittää niiden luonteen ja vaikuttaa keskeisesti *poliittisiin* prosesseihin, jossa yksilöiden elämät ja yhteiskunnallinen "hyvinvointikoneisto" koskettavat toisiaan (ks. Hänninen 2001, 20-21). Hyvinvoinnin eetoksen sekä hyvinvointivaltiossa ja -yhteiskunnassa muotoutuneiden elämäntähtäjä tarkastelussa *hyvinvoinnin subjekti* on ensisijainen. Se muodostaa kiintopisteen tutkimuksillemme, jotka tarkastelevat liberaaleille sosiaalivaltioille luonteenomaista, historiallisesti erityistä hallitsemistapaa. Viime mainittua luonnehtii ensinnäkin pyrkimys mobilisoida hallittavat hallitsemisen prosessiin vapaina ja autonomisina yksilöinä (Hindess 1996; Rose 1999, 61-97). Toiseksi sille on tyypillistä valtion *hallinnallistuminen* eli julkisen vallan pilkkoutuminen ja hajaantuminen erikoistuneisiin käytäntöihin ja asetelmiin, joita määrittävät rajatut hallinnan kohteet, päämäärät ja toimialat sekä erityistietämys ja -osaaminen. Kolmanneksi se on järjestynyt *sosiaalisen* hallintaa koskevien ideoiden ja ongelmien ympärille. Tässä yhteydessä sosiaalista koskevat käsitykset ja ongelmat viittaavat hallittavaan todellisuuden alueeseen, jota ei voida palauttaa taloudellisiin eikä poliittisiin suhteisiin. (Foucault 1991; 1998c; Helén 1997, 118-125; 2000; Dean 1999, erit. 48-55, 123-130; Rose 1999, erit. 98-136.) Hankkeen osatutkimukset tarkastelevat *subjektivoitumista* eri yhteyksissä, siis prosesseja ja -käytäntöjä, joissa ihmiset tulevat hyvinvointiyhteiskunnan jäseniksi, "kansalaisiksi" ja "yksilöiksi". Tätä kautta ne jäsentävät pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen poliittisen kasvualustan ja vaikutusyhteyden – siis hyvinvointiyhteiskunnallisen hallinnan – syntyä ja muodonmuutoksia.

Hyvinvoinnin subjektiudessa on kyse ensinnäkin kansalaisuudesta. Muodollisten demokraattisten oikeuksien ja yksilöautonomian termein ymmärretyn poliittisen kansalaisuuden (Hernes 1988; Rothstein 1994) sijaan hankkeenostaa etualalle kysymyksen *sosiaalisesta kansalaisuudesta*. Ilmaisuu viittaa sosiaalisten oikeuksien sekä sosiaali- ja

terveyspoliittisten elämän turvan ja säätelyn käytäntöjen kokonaisuuteen, joka syntyi liberaaleille sosiaalivaltioille ominaisen hallintatavan muotoutuessa 19. ja 20. vuosisadalla Euroopan eri valtioissa. Kehityksen pontimina olivat demokraattisten oikeuksien laajenemista koskevat kiistat. Uuden hallintatavan ja elämän turvaamisen käytäntöjen varaan muodostui yhteiskunnallisen säätelyn ja sitä koskevien poliittisten kiistojen kenttiä. Niillä sosiaalinen kansalaisuus määrittyi suhteessa inhimillisiin tarpeisiin ja yhteiskunnan jäsenyyteen. (Donzelot 1984; Burchell 1991; Helén 1997, 118-125; Rose 1993; Procacci 1998.) *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hankkeen osatutkimukset tarkastelevat sitä, miten tuo hyvinvoinnin politiikka Pohjoismaissa konkreettisesti muotoutui sekä millaisen merkityksen sosiaalinen kansalaisuus eri yhteyksissä sai. Sosiaalisen kansalaisuuden terveys-, reproduktio-, seksuaali-, perhe- ja kuluttajapolitiittisten muunnelmien genealoginen tarkastelu valaisee myös sitä, miten on muotoutunut pohjoismaisen hyvinvoinnin korostetun poliittinen luonne ja siihen liittyvä erityinen käsitys politiikasta (Hänninen 2001, 27-32).

Kukin osatutkimus kiinnittää erityistä huomiota hyvinvoinnin politiikkaan liittyviin kansanvalistushankkeisiin, jotka ovat pyrkineet kasvattamaan itse itseään hallitsevia yksilöitä. Demokraattis-liberaali hyvinvointipolitiikka perustuu ajatukseen "autonomisten persoonien yhteisöstä", jossa ja jonka kautta yhteiskunnallinen hallinta tapahtuu. Niinpä liberaaleille sosiaalivaltioille ominainen hallitsemistapa edellyttää vapaita ja itsenäisiä, omaa itseä hallitsevia yksilöitä. Ihmisten kasvattaminen poliittisesti ja sosiaalisesti vapaksi yksilöiksi on hyvinvointiyhteiskunnan keskeinen pyrkimys ja ongelma. (Burchell 1993; 1995; Hindess 1996; Dean 1999, erit. 153-165; Rose 1999, erit. 61-97.) Tämä hyvinvoinnin subjektiuden ulottuvuus on pohjoismaisittain erityisen tähdellinen, sillä pohjoismaisen valistuksen – inhimillistä edistystä ja uudenaikaistumista koskevan ymmärryksen – erityispiirteenä on pidetty kansanvalistuksen ja itsekasvatuksen korostusta (Sørensen & Stråth 1997, 5-10; Witoszek 1997). Niinpä sosiaalisten kansalaisten kasvattamispyrkimykset, siis sellaiset yhteiskunnalliset käytännöt kuten terveys- ja seksuaalikasvatus, perhekasvatus sekä kuluttaja- ja kotitalousvalistus, joissa ihmiset muokkautuvat hyvinvointiyhteiskunnan jäseniksi, ovat avainasemassa analysoitaessa pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen polveutumista.

Sosiaalisen kansalaisuuden lisäksi hyvinvoinnin subjekti viittaa *elämänkäytännön yksilöllistymiseen*. Viimeaikoina "individualisoituminen" on tematisoitu myöhäismodernia ja sosiaalivaltion kriisiä koskeneessa yleisessä sosiologisessa keskustelussa (esim. Beck 1986, 300-374; 1993, 149-176, 204-240; Giddens 1991, 209-231; 1994, 82-91; Eräsaari 1993, 102-117). Myös lukuisat historioitsijat ovat esittäneet, että pohjoismaisen demokratia ja hyvinvointipolitiikka ovat hyvin yksilökeskeistä ja pitävät arvossa henkilökohtaista riippumattomuutta (Rothstein 1994, 206-218; Trägårdh 1995; 1997; Sørensen 1998). *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hankkeen osatutkimukset tarkastelevat konkreettisiä käytäntöjä ja yhteyksiä, joissa muotoutuvat sekä yksilölliset mahdollisuudet ja vapaudet että välttämättömyydet hallita omaa elämää. Peruskysymys on, kuinka "pohjoismaisessa mallissa" yhteiskunnallisten järjestysten muutos kietoutuu

elämäkäytäntöjen yksilöllistymiseen. Miten hyvinvoinnin politiikka ja sosiaalisen kansalaisen kasvatus toimivat yksilöllisyyden varaan järjestyvien elämäkäytäntöjen ja -arvojen kättilönä? Kuinka hyvinvointiyhteiskunnallisen hallinnallisuuden järjestyminen ja dynamiikka limittyvät yksilöiden omien elämäkäytäntöjen avautumiseen ja muotoutumiseen?

Näiden kysymysten välityksellä hanke liittyy tutkimusperinteeseen, joka tarkastelee modernien poliittis-yhteiskunnallisten järjestysten ja nykyisen länsimaisen yksilöllisyyden kohtalonyhteyttä (esim. Foucault 1988; 1991; Weber 1989; Elias 1976; Oestreich 1982). Osatutkimukset tarkastelevat demokraattis-liberaalin hyvinvointiyhteiskunnan konkreettisia hallinta-asetelmia ja -projekteja. Niissä yksilöiden vapaus ja yhteiskunnan hallitseminen suhteutuvat toisiinsa vastavuoroisesti. Hyvinvoinnin hallinnan asetelmat yhtäältä vapauttavat ja itsenäistävät yksilöitä tekemään elämäntoimia, joissa itsenäisen ja vapaan yksilöllisyyden kriteerit määrittyvät. Toisaalta niissä yksilöiden valinnanvapaus asettuu konkreettisesti modernin hallitsemistavan edellytykseksi. *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hanke siis tarkastelee hyvinvointiyhteiskunnan ja sosiaalivaltion syntymistä ja muodonmuutoksia korostaen niiden synnyttämiä poliittisia ja eettisiä ambivalensseja ja kiistoja, jotka ovat luoneet perustan elämänpolitiikalle (Giddens 1991; Beck 1993; Roos 1996; Hoikkala & Roos (toim.) 1998) tai paremminkin *oman elämän politiikalle* (Helén 1997, 13 - 15, 22 - 25.)

Elämän hallinta

Hankkeessa tutkitaan sosiaalisen kansalaisuuden ja "pohjoismaisen mallin" muotoutumista hallinnallistumisen (*gouvernementalité*) historian näkökulmasta. Kohteena on se, kuinka yksilöllisen käyttäytymisen sekä kotitalouden ja valtion hallitsemisen kysymykset kietoutuvat toisiinsa. Oleellisia ovat valta-asetelmat, instituutiot ja tekniikat, joiden tavoitteena on hallita "elämää": väestöjen vitaalisuuden osatekijöitä kuten terveyttä, syntyvyyttä ja työkykyisyyttä, yhteisöllisiä elämäntapoja sekä henkilökohtaisen elämäntalouden ulottuvuuksia. Samoin merkittäviä ovat elämän hallinnan muotoja koskevat kamppailut. (Foucault 1988, 148-160; 1991, 88-100; 1998b, 59-75, 96-114; Dean 1994, 160-189; 1999, 98-102, 137-148; Helén 1994; 1997, 15-22.) Näissä *biopollitiikan* asetelmissa muotoutuu ja tulee vaikuttavaksi hyvinvoinnin eetos, johon liittyvät sille ominaiset vapaudet sekä velvoitteet omasta elämästä huolehtimiseen.

Hallinta foucaultlaisessa merkityksessä (Foucault 1991; Dean 1999, 10-12; Rose 1999, 15-60) tarkoittaa pyrkimyksiä kanavoida politiikan ja hallinnon avulla yksilöllisiä ja kollektiivisiä voimia sekä käyttäytymistä tietyn eetoksen ohjaamiksi käytännöiksi. Nämä pyrkimykset kohtaavat jatkuvasti vastarintaa ja ongelmia, joiden kautta ne uudistuvat ja tulevat vaikutusvaltaisiksi. Elämän hallinta toimii olennaisesti paikantamalla yhteiskunnallisia "ongelmia" ja "kysymyksiä". Näihin vastaaminen luo elämän

hallinnan projekteille uskottavuutta ja oikeutusta, mutta samalla hallintapyrkimykset ovat alttiita synnyttämään vastustusta ja uusia ristiriitoja. Hyvän esimerkin hallinnan dynamiikastatarjoaa abortin liberalisoituminen Suomessa (Helén 1997, 32-50, 223-232; Meskus 2001).

Hyvinvoinnin eetoksen muodostumista ei siis tarkastella "luonnonprosessin" kaltaisena modernistumisen etenemisenä, eikä tutkimus lähde liikkeelle oletuksesta, että yhteiskuntakehityksen "funktionaalis-historialliset välttämättömyydet" olisivat synnyttäneet pohjoismaisen mallin. Hankkeen tarkoitus ei myöskään ole palauttaa hyvinvoinnin eetosta alkuperäiseen "kulttuurijuureen" tai "menteliteettiin", esimerkiksi luterilaisuuteen tai vapaan talonpojan perinteeseen (vrt. Sørensen & Stråth 1997, 7-8, 11-14; Østergård 1997, 68-70; Stenius 1997), eikä suodattaa esiin eri hyvinvoinnin politiikan ja moraalien asetelmista "perimmäistä" luterilaisen nöyryyden etiikkaa (vrt. Sørensen 1998).

Hallinnallistumisen ja biovallan kysymysten määrittämistä näkökulmasta hanke tarkastelee pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen muotoutumista elämän hallintaa koskevissa yrityksissä, keskusteluissa ja kamppailuissa. "Modernisaatio" käsitetään konkreettisesti näiden diskursiivis-käytännöllisten asetelmien ja prosessien synnyttämäksi. Niissä pohjoismaisen hyvinvoinnin moraalit, jonka "alkuperäiksi" useat tutkimukset ovat esittäneet luterilaisuuden ja talonpoikaisuuden (Sørensen & Stråth 1997; Østergård 1997; Stenius 1997; Sørensen 1998; Knudsen (red.) 2000), on hajautunut, muuttanut muotoaan, tullut kyseenalaiseksi ja korvautunut uusilla arvoilla ja periaatteilla. Hankkeen osatutkimukset jäljittävät näitä hyvinvoinnin eetoksen konkreettisiä muodonmuutoksia, jotka tapahtuvat elämän hallinnan pyrkimysten ja sitä koskevien poliittisten kiistojen muodostamassa yhteydessä. Tässä *kamppailun* kehyksessä syntyy elämän hallinnan käytäntöjä sekä hyvinvoinnin poliittisia ja eettisiä ulottuvuuksia kokoava käytännöllisen tiedon muodostuma, *rationaliteetti* joka on eetoksen ydin. Juuri tuo käytännöllinen järki on voima, joka tekee pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen vaikuttavaksi ja saa sen muuttamaan muotoaan.

Hyvinvoinnin järjen genealogia

Hankkeen käsitteellisenä ja menetelmällisenä kehyksenä on *genealoginen tutkimusote* (Foucault 1998a; Dreyfus & Rabinow 1983, 104-204; Dean 1994; 1996; 1999, 9-48; Rose 1999, 15-60), jota sovelletaan pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan politiikan ja etiikan tarkasteluun. Se, että eetosta tutkitaan genealogisesti, merkitsee ennen muuta *käytäntöjen* ehtojen kartoittamista. Hankkeen osatutkimuksissa analysoidaan, millä tavoin terveyttä, lisääntymistä, perhe- ja avioelämää, seksuaalisuutta ja kulutusta koskevissa keskusteluissa ja toiminnoissa ilmaistaan käsityksiä sekä elämäntähtöjen oikeellisuudesta että yksilöllisen ja kollektiivisen toiminnan suhteista. Huomio kiinnitetään katkoksiin ja käännteisiin, joista lähtien kehityy auki hyvinvoinnin

politiikan ja etiikan historiallinen kudelma. Kuten mainittua, tavoitteena ei ole tutkia ”alkuperää”, oletetusti perustavaa ”mentaliteettia” tai moraalia, joka säilyisi ”samana” läpi hyvinvointiyhteiskunnan historian.

Kyse on käytännöllisen järjen vaikutushistorian jäljittämisestä. Genealoginen analyysi kohdistuu poliittisiin ja eettisiin rationaalisuuksiin, joita ei kuitenkaan etsitä politiikanteorioista, moraali-opeista eikä ideologisista rakennelmista vaan keskusteluista, jotka vaikuttavat elämän hallinnan käytännöissä. Niinpä *tutkimusaineisto* koostuu tieteellisistä ja ammatillisista julkaisuista, viranomaisten selvityksistä, mietinnöistä, suosituksista ja toimitaohjeista, lainvalmisteluasiakirjoista, erityisiä toimenpidekokonaisuuksia (esimerkiksi sterilisointeja abortteja) koskevista arkistolähteistä sekä populaarisista valistus- ja opaskirjallisuudesta (ks. tarkemmin osatutkimusten suunnitelmat). Näitä tekstejä tutkitaan historiallisina dokumentteina, jotka sisältävät poliittisia ja eettisiä järkeilyjä, elämänhallinnan ohjelmia, teknologisia hahmotelmia elämän hallitsemiseksi sekä näiden problematisointeja. (Ks. Donzelot 1979; Miller & Rose 1992; Rose 1999, 19-31, 47-60.)

Aineistosta etsitään hallinnan rationaliteeteille, ohjelmille ja teknologioille ominaiset maailmanjäsennykset ja käytännölliset vaikutusyhteydet sekä erityisesti niiden ”keksinnöt”, *novumit* (esimerkiksi uudenlaisen ihmistyyppin ja inhimillisen olemisen määrittelyn, ajatusmallin, havaintotavan tai vakuuttelutyylin). Erilaisista dokumenteista koostuvasta diskursiivisesta muodostumasta esiin analysoitu ”uutuus” mahdollistaa nykyisyyttä ongelmallistavan historian. Kysymällä historiallisen *novumin* suhdetta nykyisiin käsityksiin, ongelmiin, kiistoihin ja arvoihin avautuu polveutumisyhteys, jonka katkoksia, jatkuvuuksia, ja siirtymiä genealogia etsii. (Helén 1997, 355 - 360.)

Olenneisinta dokumenttien analyysissä on niiden asettaminen yhteyksiinsä. Yhtäältä teksteillä on diskursiivisia yhteyksiä, mikä viittaa teksteissä artikuloituihin opillisiin vaikutteisiin ja kiistoihin eli niiden oman ajan tieteellisiin, poliittisiin ja moraalisiin keskusteluihin. Käytännöllinen yhteys puolestaan viittaa poliittisiin toimenpiteisiin, hallinnollisiin järjestelyihin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin, joihin tekstit ovat kiinnittyneet. (Helén 1997, 357-358.)

Eetoksen tutkimuksen asetelmassa yksilöllistymistä tarkastellaan konkreettisten yhteiskunnallisten voimien ja järjestysten kättilöiminä. Tässä mielessä asetelma on lähellä Michel Foucault'n ”itsen teknologioihin ja käytäntöihin” (*technologies et pratiques de soi*) ja Max Weberin ”elämänkäytäntöihin” (*Lebensführung*) kohdistunutta tutkimusta. Kyse on moraalin historiasta – sikäli kuin moraaliksi käsitetään välittömästi tapoihin (*mœurs*) ja elämänkäytäntöihin liittyväksi. Toisaalta hyvinvoinnin eetoksen historiaa tutkimalla pyritään käsittämään nykyisyyden erityispiirteet. Tämä ei tarkoita jonkin moraalin luonnollistamista vaan tarkastelun kohdistamista siihen, millä tavoin nykyisin kiistattomina ja itsestään selvinä näyttävät hallinta- ja elämänmuodot periytyvät varhaisemmista kamppailuista ja ristiriidoista.

Hankkeessa kirjoitettavat pohjoismaisen hyvinvoinnin ”moraalin genealogiat” problematisoivat erityisesti nykyistä eettistä ”yleiskatsauksettomuutta”. Moderneissa

länsimaissa mikä tahansa arvon ja moraalilain asettaminen voidaan kyseenalaistaa ja asettaa loputtoman kritiikin kohteeksi. Taustalla on moraalin luonnollistuminen ja muuttuminen itsekeskeiseksi. Yhtäältä moraalista on tullut immanenttia luonnolle ja sille mitä "ihminen on", toisaalta moraalisubjektista on tullut itsenäinen, omat arvonsa ja norminsa asettava yksilö, vaikkakin "luonnolle" ja "persoonallisuudelleen" alistettu. Nykyajan eetos ei kuitenkaan ole arvottomuuden tila, koska se perustuu "ihmisen" – ihmisyyksilön – vapauttamiselle ja vapautumisen projektille. Ille perustava. "Yleiskatsauksettomuudessa" on kyse siitä, että jokaisen normin asettaminen ja asettuminen synnyttää välttämättömyyden vastustaa normia, rikkoa se ja vapautua sen asettamista rajoista.

Tällainen ymmärrys länsimaisen etiikan nykytilasta määrittää keskeisesti näkökulmaamme pohjoismaisen hyvinvoinnin eetokseen. Analysoimalla konkreettisia hyvinvoinnin hallinnan ulottuvuuksia hankkeen osatutkimukset avaavat itsestään selväksi muuttuneen "arvokriisin" poliittiset ja eettiset alkuperät.

Hanke ei ole ihmiskäsityksen, moralioppien eikä elämänohjeiden historiallinen tutkimus vaan tietyn elämäntähtämyksen hahmon mahdollisuuden, synnyin ja muotoutumisen historiaa. Tiivistäen: minkäläisten kiistojen ja pyrkimysten ja taistelujen kautta nykyisyys on tullut mahdolliseksi?

Yhteenvetona todettakoon, että *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hankkeessa tarkastellaan hyvinvointivaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan hallintatapojen historiallista muotoutumista. Osatutkimuksissa jäljitetään, miten konkreettiset asiat kuten seksuaalisuus, lisääntyminen, perhe- ja avioelämä, kuluttaminen ja terveyden eri ulottuvuudet ovat tulleet hyvinvoinnin kysymyksiksi ja hallinnan kohteiksi. Keskeiset tutkimusongelmat koskevat sosiaalista kansalaisuutta ja elämäntähtämyksen yksilöllistymistä. Hankkeen peruskysymys on, kuinka "pohjoismaisessa mallissa" yhteiskunnallisten järjestysten ja sosiaalisen kansalaisuuden muotoutuminen on historiallisesti kietoutunut elämäntähtämyksen yksilöllistymiseen. Lisäksi osatutkimuksia yhdistävät seuraavat tutkimusongelmat:

* Minkälaisia käsityksiä "hyvästä elämästä" sekä sen poliittisesta ja eettisestä toteuttamisesta pohjoismaisen malli sisältää?

* Millainen on hyvinvoinnin eetoksen poliittinen ja eettinen rationaalisuus, käytännöllinen järki?

* Miten tasa-arvoiseen ja sosiaalisesti vastuulliseen yksilöiden hyvinvointiin pyrkivät elämäntähtämyksen projektit perustelevat itsensä?

* Miten elämäntähtämyksen projektit ovat muotoutuneet ja tulleet vaikuttaviksi historiallisesti erilaisten ohjelmien, kiistojen ja käytäntöjen kautta?

Kysymyksiin vastaamisessa korostuu se, että ajatus "pohjoismaisesta mallista" sisältää myös hyvinvoinnin politiikan ja eettisen problematiikan vaihtelevat painotukset ja historiallisen muotoutumisen eri Pohjoismaissa (ks. Stråth 1993; Østergård 1997). Vertailemalla Suomea ja Ruotsia hankkeen osatutkimukset nostavat esiin myös

pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksen vaihtelevuuden.

TUTKIMUSHANKKEEN MERKITYS

Pohjoismaista hyvinvointia on tutkittu monesta näkökulmasta. Ensiksikin on tarkasteltu "tosiasiallista" hyvinvointia ja sen edellytyksiä sosiaalipoliittisesti sosiaalisen integraatiota ja poliittista säätelyä painottaen (esim. Allardt 1976; Kangas 1992; Uusitalo 1994). Toiseksi valtio on ollut tutkimuksen etuoikeutettu lähtökohta. Hyvinvointivaltiota on tarkasteltu sosiaalivakuutus- ja palvelujärjestelmänä, joka myös jakaa hyvinvointia (esim. Kangas 1996; Uusitalo 1988; 1997; Kautto et al. 2001), talodellispoliittisena kokonaisjärjestelmänä yleisen kapitalistisen yhteiskuntamuodon teorian ja ideologis-poliittisen kamppailun näkökulmasta (esim. Esping-Andersen 1985; Kosonen 1987; 1998). Sen erityisluonne on liitetty valtiokeskeiseen poliittiseen kulttuuriin, jonka alkuperäksi on esitetty luterilais-talonpoikainen egalitarismi ja kruunu-uskollisuus (Sørensen & Stråth 1997, 10-14; Østergård 1997, 69-70; Witoszek 1997; Stenius 1997; Sørensen 1998). Lisäksi naistutkimus on tarkastellut hyvinvointivaltiota sukupuolisen yhteiskuntasopimuksen näkökulmasta ja tuonut esiin kansalaisuuden sukupuolittuneen luonteen. (esim. Sulkunen 1987; 1989; Anttonen ym. 1994; Eräsaari ym. 1995; Satka 1995).

Aikaisemmista lähestymistavoista poiketen *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hanke painottaa hyvinvoinnin politiikkojen ja yhteiskunnallisen järjestyksen analyysissä hallinnallistumista ja hyvinvoinnin subjektia. Lähtökohtana ei ole hyvinvointivaltio ymmärretty näyhtenäiseksi politiikan tai hallinnon järjestelmäksi vaan kysymys ”hyvinvointiyhteiskunnan” muotoutumisesta. Tällöin julkisen vallan ajatellaan tukeutuvan *sosiaaliseen*, siis valtion ja talouden toimintalogiikkaan palautumattomaan yhteisöllisen todellisuuden alueeseen. Lisäksi ihmisyyteen ja väestön ”sosiaalisiksi” käsitetyt prosessit, ilmiöt ja ongelmat ovat julkisen vallan hallitsemispyrkimysten ensisijaisia kohteita. Kaiken kaikkiaan kyse on *yhteiskunnallistuneesta hallinnasta*. (Foucault 1998c; Dean 1999; Rose 1999; ks. myös Helén 2000.)

Tästä näkökulmasta keskeisiä ovat hyvinvoinnin merkeissä ilmaistut elämäntähtäykset, niitä yhdistävä eetos sekä näihin liittyvät kiistat. Hyvinvointivaltio on *hallinnallistunut* eli hajautunut elämän hallinnan kentiksi, jotka koskevat esimerkiksi terveyttä, työtä ja toimeentuloa, lisääntymistä, turvallisuutta, intiimejä ihmissuhteita tai seksuaalisia nautintoja (Foucault 1991; Dean 1999, 9-59). Se määrittyy puitteeksi näillä kentillä ilmaantuville ongelmille ja niillä käytävillä kamppailuille, jotka koskevat konkreettista hyvinvoinnin kysymyksiä. Näissä pyrkimyksissä toteutuu sosiaalinen ja yksilöitä vapauttava hallinta, jonka lukuisia asetelmia yhdistää kysymys ”hyvinvoinnista”. Suhteessa tuohon hallintaan ja sen eri asetelmiin ”hyvinvointi” myös politisoituu ja tulee keskeiseksi politiikan ehdoksi (ks. Hänninen 2001). Korostamalla valtiiovallan hajaantunutta luonnetta sekä nostamalla esiin yksilökeskeisen hyvinvoinnin eetoksen

hanke tuo uuden ulottuvuuden pohjoismaisen hyvinvoinnin – eritoten hyvinvoinnin moraalien ja poliittisuuden – tutkimukseen.

Hanke tuo myös oman lisänsä niin pohjoismaiseen kuin suomalaiseen modernisoitumisen yhteiskuntahistoriaan. Suuri osa viimeaikaisesta tutkimuksesta on keskittynyt poliittisen kansalaisuuden synnyn tarkasteluun. Suomessa on tutkittu paljon sitä, miten sääty-yhteiskunnan murroksessa tapahtunut kansalaisyhteiskunnan ja porvarillisen julkisuuden rakentuminen sekä joukkojärjestäytyminen synnyttivät kansalaissubjektin ja kiistan poliittisen osallistumisen oikeudesta. (Esim. Alapuro ym. 1987; Liikanen 1995; Alapuro 1994). Myös ruotsalaishistorioitsijat ovat pohtineet modernin valtion ja kansalaisyhteiskunnan tiivistä kietoutumista toisiinsa pohjoismaisessa poliittisessa kulttuurissa sekä valtiollisen hallitsemisen demokraattisuutta ja "kansankodillisuutta" (mm. Sørensen & Stråth 1997; Trägårdh 1997).

Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos -projektin eri osatutkimusten kohdistuminen sosiaalisen kansalaisuuden teemaan avaa uudenlaisen näkökulman modernin valtion, kansalaisuuden ja "yhteiskunnan jäsenyyden" historiaan. Tutkimusaiheiden kautta niillä on yhteys viimeaikaiseen perhe- ja naishistorian tutkimukseen, joka on valottanut kansalaistumisen, yksityisten elämäntähtöjen murrosten ja yksityisen elämänpiiriin politisoitumisen välisiä yhteyksiä (esim. Sulkunen 1987; 1989; Ollila 1993; Saarikangas 1993; Häggman 1994; Markkola 1994; Lähteenmäki 1995; Satka 1995.). Merkittävä keskustelukumppani hankkeelle on myös pohjoismaisen alkoholipolitiikan historiaa vertailevasti tutkinut hanke, joka on kiinnittänyt runsaasti huomiota modernin itsehallinnan subjektin muovautumiseen pohjoismaisen alkoholikontrollin jaraittiusvalituksen yhteydessä (esim. Sulkunen et al. 2000; Sulkunen & Warpenius 2000). Hankkeen erielämänhallinnan alueiden genealogiat antavat myös mahdollisuuden määrittää tarkasti, millä tavoin pohjoismaisen hyvinvointi on korostuneen poliittista ja politiikaltaan erityistä (Hänninen 2001).

Tässä tutkimushankkeessa pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentumista tarkastellaan moraalisenä projektina. Niinpä se koskettaa myös Pohjoismaissa ja Suomessa käytyä vilkasta keskustelua, joka on liittynyt hyvinvointiyhteiskunnan arvoihin ja uudistamiseen liittyvää keskustelua, jonka keskeisimpiä kokoavia tunnuksia ovat olleet uusliberalismi ja kommunitarismi (esim. Pursiainen 1993; Andersson ym. 1993; Trägårdh (red.) 1995). *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hankkeessa kysymys moraalista ei kuitenkaan määrity yleisten arvojen, periaatteiden ja hyveiden tasolle. Elämäntähtöjen ja hyvinvoinnin subjektiivisuuden painotus tuo tarkasteltavaksi ne konkreettiset asiayhteydet, joissa hyvinvoinnin hyveet toteutuvat ja myös muuttuvat ongelmallisiksi. Yhtäältä on kyse siitä, miten ihmiset muokkautuvat hyvinvoinnin moraalien subjekteiksi ja miten heidän poliittinen ja sosiaalinen kansalaisuutensa suhteutuu tähän. Toisaalta kyse on siitä, minkälaisen valta-asetelmien, -kamppailujen ja -tekniikoiden kautta ihmisyyhteisö järjestyy hyvinvointiyhteiskunnaksi. Lähestymällä hyvinvoinnin moraalista tästä näkökulmasta hankkeen osatutkimukset purkavat konkreettisesti ja historiallisesti ajatuksen, että hyvinvointivaltion ja -

yhteiskunnan arvoperusta on yksinkertainen ja ilmeinen (vrt. esim. Hautamäki 1993; Uusitalo 1993). *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos* -hanke painottaa arvojen *konfliktuaalisuutta* eli sitä, että "yleisesti hyväksytyt" arvot ja tavoitteet ovat kamppailujen tulosta ja sisältävät jännitteitä ja ristiriitoja. Hanke korostaa myös hyvinvoinnin eetoksen sisältämää "yleiskatsauksettomuutta" sekä arvojen kiistanalaisuutta ja kontingenssia.

Tällainen painotus antaa mahdollisuuden tarkastella vallitsevaa hyvinvointiyhteiskunnan muutosta ja "kriisiä" uudesta näkökulmasta. Hankkeen osatutkimuksissa pohjoismaisen hyvinvoinnin projektia tarkastellaan historiallisena prosessina, jossa keskeiseksi hyvän elämän malliksi ja arvoksi muodostuu yksilöllinen hyvinvointi ja elämäntapa, oman elämän ohjaus, sekä poliittisen hallinnan ydinasiaksi tämän mahdollistaminen "kaikille ja jokaiselle". Genealoginen lähestymistapa tuo esiin tämän arvomaailman ja yhteiskunnallisen hallitsemistavan historiallisesti muodostuneet sisäiset jännitteet ja ristiriidat, jotka ovat nykyisen "kriisin" tausta.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) (1987) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Alapuro, Risto (1994) *Suomen synty*. Helsinki: Hanki ja Jää.

Allardt, Erik (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo. WSOY.

Andersson, Jan-Otto, Antti Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto & Hannu Uusitalo (1993) *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. Porvoo: WSOY/SITRA.

Anttonen, Anneli, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) (1994) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.

Burchell, David (1995) The attributes of citizens: virtue, manners and the activity of citizenship. *Economy and Society* 24, 540-558.

Burchell, Graham (1991) Peculiar Interests – Civil Society and Governing 'The System of Natural Liberty'. Teoksessa *The Foucault Effect*.

Burchell, Graham (1993) Liberal Government and the Techniques of the Self. *Economy and Society* 22, 267-281.

Dean, Mitchell (1994) *Critical and Effective Histories. Foucault's Methods and Historical Sociology*. London & New York: Routledge.

Dean, Mitchell (1996) Foucault, government and the enfolding of authority. In Barry, Andrew, Osborne, Thomas & Rose, Nikolas (eds.) *Foucault and political reason*. London: UCL Press.

Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and rule in modern society*. London: SAGE.

Donzelot, Jacques (1979) The poverty of political culture. *Ideology and Consciousness* 5, 71-86.

Donzelot, Jacques (1984) *L'invention du social: essai sur le déclin des passions politiques*. Paris: Fayard.

Elias, Norbert (1976) *Über den Prozess der Zivilisation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Eräsaari, Leena, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) (1994) *Naiset yksityisen ja*

julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino.

Eräsaari, Risto (1993) *Essays on Non-conventional Community*. Jyväskylä: Research Unit for Contemporary Culture.

Esping-Andersen, Gøsta (1985) *Politics against Markets. The Social Democratic Road to Power*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Foucault, Michel (1991) Governmentality. Teoksessa *The Foucault Effect*.

Foucault, Michel (1988) The Political Technology of Individuals. Teoksessa Luther H. Martin, Huck Gutman & Patrick H. Hutton (eds.) *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock.

Foucault, Michel (1998a) Nietzsche, genealogia, historia. Teoksessa *Foucault/Nietzsche*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Foucault, Michel (1998b) *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Foucault, Michel (1998c) The birth of biopolitics. Teoksessa Michel Foucault: *Ethics. The essential works I*. London et al.: Allen Lane.

Helén, Ilpo (1997) *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.

Helén, Ilpo (1994) Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.

Helén, Ilpo (2000) Welfare and its vicissitudes. *Acta Sociologica* 43, 157-164.

Hernes, Helga (1988) Scandinavian citizenship. *Acta Sociologica* 31, 199-215.

Hindess, Barry (1996) Liberalism, socialism and democracy: variations on a governmental theme. Teoksessa Andrew Barry, Thomas Osborne & Nikolas Rose (eds.) *Foucault and political reason*. London: UCL Press.

Häggman, Kai (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: SHS.

Hänninen, Sakari (2001) Pohjoismaisen hyvinvoinnin poliittinen eetos. *tiede & edistys* 26, 19-33.

Kangas, Olli (1992) *Eurooppa, sosiaaliturva ja Suomi*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kangas, Olli (1996) *Hyvinvointivaltiomallit, niiden toiminta ja kannatusperusta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kautto, Mikko, Johan Fritzell, Bjørn Hvinden, Jon Kvist & Hannu Uusitalo (eds.) *Nordic Welfare States in the European Context*. London & New York: Routledge.

Kettunen, Pauli (2000) Yhteiskunta – ‘Society’ in Finnish. *Finnish Yearbook of Political Thought* 4, 159-197.

Knudsen, Tim (red.) (2000) *Den nordiske protestantisme og velfærdsstaten*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Kosonen, Pekka (1987) *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Tampere: Vastapaino.

Kosonen, Pekka (1998) *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino.

Leira, Arnlaug (1992) *Welfare States and Working Mothers. The Scandinavian Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.

Liikanen, Ilkka (1995) *Fennomania ja kansa*. Helsinki: SHS.

Lähteenmäki, Maria (1995) *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910 – 30-luvun Suomessa*. Helsinki: SHS.

Markkola, Pirjo (1994) *Työläiskodin synty*. Helsinki: SHS.

Meskus, Mianna (2001) Valta, vastarinta ja elämän hallinta. Laiton raskauden keskeyttäminen sosiaalisena käytäntönä ja äitiyden medikalisoitumisen vauhdittajana 1900-luvun alkupuolen Suomessa. *Sociologian pro gradu*, University of Helsinki.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (1992) Political Power beyond the State: Problematics of Government. *British Journal of Sociology* 43, 173-205.

Oestreich, Gerhard (1982) *Neostoicism and the Early Modern State*. Cambridge et al.:

Cambridge University Press.

Ollila, Anne (1993) *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: SHS.

Procacci, Giovanna (1998) Poor citizens: social citizenship and the crisis of welfare states. Teoksessa Sakari Hänninen (ed.) *Displacement of Social Policies*. Jyväskylä: SoPhi.

Pursiainen, Terho (1993) *Kriisiajan etiikka*. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätiö.

Roos, J.P. (1996) Mitä on elämänpolitiikka? *Janus* 4:3, 210-223.

Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Rose, Nikolas (1993) Government, authority and expertise in advanced liberalism. *Economy and Society* 22, 282-299.

Rose, Nikolas (1999) *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge et al.: Cambridge University Press.

Rothstein, Bo (1994) *Vad bör staten göra? On välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS.

Saarikangas, Kirsi (1993) *Model Houses for Model Families*. Helsinki: SHS.

Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: SoPhi.

Stenius, Henrik (1997) The good life is a life of conformity: The impact of the Lutheran tradition on Nordic political culture. In *The Cultural Construction of Norden*.

Stephens, John D. (1998) Legitimacy and Work Incentives in Nordic welfare States. *Acta Sociologica* 41, 382-384.

Stråth, Bo (1993) Den nordiska modellen. Historisk bakgrund och hur talet om en nordisk modell uppstod. *Nordisk Tidskrift* 1993:1, 55-61.

Sulkunen, Pekka, Caroline Sutton, Christoffer Tigerstedt & Katariina Warpenius (eds.) (2000) *Broken Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol Control*. Helsinki: NAD.

Sulkunen, Pekka & Katariina Warpenius (2000) Reforming the self and the other: the

temperance movement and the duality of modern subjectivity. *Critical Public Health* 10, 423-438.

Sulkunen, Irma (1987) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa *Kansa liikkeessä*.

Sulkunen, Irma (1989) *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja Jää.

Sørensen, Aage B. (1998) On Kings, Pietism and Rent-seeking in Scandinavian Welfare States. *Acta Sociologica* 41, 363-376.

Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (1997) Introduction: The Cultural Construction of Norden. Teoksessa *The Cultural Construction of Norden*.

The Cultural Construction of Norden. Eds. Øystein Sørensen & Bo Stråth. Oslo et al.: Scandinavian University Press, 1997.

The Foucault Effect. Studies in Governmentality. Eds. Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller. London et al.: Harvester Wheatsheaf, 1991.

Trägårdh, Lars (1995) Svenskhet och Civilitet: Om dygd, kärlek och oberoende i svensk politisk kultur. Teoksessa *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*.

Trägårdh, Lars (1997) Statist Individualism: On the Culturality of the Nordic Welfare State. In *The Cultural Construction of Norden*.

Trägårdh, Lars (ed.) (1995) *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS.

Uusitalo, Hannu (1988) *Muuttuva tulonjako: hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutosten vaikutukset tulonjakoon 1966-1985*. Helsinki: Tilastokeskus.

Uusitalo, Hannu (1993) Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa*.

Uusitalo, Hannu (1994) *Social Security in the Nordic Countries*. Helsinki: STAKES.

Uusitalo, Hannu (1997) *Leikkausten hinta: tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: STAKES.

Weber, Max (1989) *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Toim. Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.

Witoszek, Nina (1997) *Fugitives from Utopia: The Scandinavian Enlightenment Reconsidered*. Teoksessa *The Cultural Construction of Norden*.

Østergård, Uffe (1997) *The Geopolitics of Nordic Identity – From Composite States to Nation-states*. Teoksessa *The Cultural Construction of Norden*.